

Patrycja Gąsiorowska

Konferencja naukowa "Czterysta lat karmelitanek bosych w Polsce. Wkład karmelitanek bosych w polską historię, kulturę i duchowość" i towarzysząca jej wystawa "Mam ja skarb, mam... Cztery wieki karmelitanek bosych w Polsce"

Hereditas Monasteriorum 1, 342-345

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

przedstawił krąg osób związanych z sieciechowskim skryptorium oraz owoce ich pracy. Ks. Anastaży Nadolny (*Najstarsze rękopisy w Bibliotece Seminarium Pelplińskiego*) omówił początki działalności skryptorium pelplińskiego oraz pochodzenie z meklemburskiego opactwa Doberan (którego dependencją był Pelplin) pierwszych skryptorów oraz kodeksów z księgozbioru biblioteki klasztornej. O. Janusz Zbudniewek (*Twórcy i zachowane dzieła paulińskiego skryptorium w Polsce do końca XVII wieku*) skupił się na prezentacji nieznanych lub słabo znanych dzieł skryptoriów paulińskich w Polsce oraz ich związkach ze skryptoriami węgierskimi.

Drugiego dnia obrad, w sekcji trzeciej, *Funkcjonowanie skryptoriów w średniowieczu*, wygłoszono cztery referaty. Małgorzata Fiedurek (*Organizacja skryptoriów we wczesnym średniowieczu*) wskazała na rolę skryptoriów w zachowaniu spuścizny antyku. Ks. Kazimierz Łatak (*Razem czy osobno? Głos w sprawie typologii skryptoriów klasztornych*) odniósł się krytycznie do wydzielenia w literaturze przedmiotu dwóch odrębnych typów skryptoriów klasztornych, kodeksowego i dokumentowego. Jolanta Marszałska wygłosiła referat *Kilka uwag o potrzebie pragmatycznej piśmienności w średniowiecznych klasztorach*, a Andrzej Wałkowski (*Skryptoria – trzy grosze do dyskusji*) przedstawił swoje badania nad organizacją skryptoriów, stwierdzając m.in., że działające w klasztorach skryptorium i kancelaria nie miały wydzielonego, specjalnego pomieszczenia na swoją działalność.

W sekcji ostatniej, czwartej, *Sylwetka kopisty w wiekach średnich*, wygłoszono trzy referaty. Paweł Dudziński (*Herb Ziemi Dobrzyńskiej w średniowiecznych rękopisach*) ukazał formy przedstawiania na iluminacjach i blazonowania herbów w rękopisach. Patryk Szatan przedstawił referat *Atrybucje Piotra Postawy wobec problemu rekonstrukcji zaginionego rękopisu Modlitewnika Nawojki*, a Bartłomiej Dźwigala – *Po co i dla kogo spisywano dzieje w wiekach średnich? Rzut oka na prologi średniowiecznych kronik*.

Konferencja połączona była z jubileuszem pięćdziesięciolecia święceń kapłańskich i dwudziestolecia pracy profesorskiej o. prof. Janusza Zbudniewka, paulina, wybitnego badacza dziejów swojego zakonu w Polsce i Europie, kierownika Katedry Historii Kościoła Średniowiecznego UKSW oraz redaktora naczelnego rocznika „*Studia Claromontana*”, poświęconego dziejom paulinów w Polsce i na świecie.

Patrycja GAŚSIOROWSKA

Polski Słownik Biograficzny

Instytut Historii PAN w Krakowie

Konferencja naukowa *Czterysta lat karmelitanek bosych w Polsce. Wkład karmelitanek bosych w polską historię, kulturę i duchowość* (Uniwersytet Jagielloński, 28 V 2012 r.) i towarzysząca jej wystawa *Mam ja skarb, mam... Cztery wieki karmelitanek bosych w Polsce* (Muzeum Archeologiczne w Krakowie, 27 V–30 IX 2012 r.)

Jubileusz czterechsetlecia sprowadzenia 26 V 1612 r. do Polski Mniszek Bosych Zakonu Najświętszej Marii Panny z Góry Karmel, czyli karmelitanek bosych, stał się okazją do zaprezentowania ich historii oraz kultury duchowej i materialnej. Pod auspicjami Katedry Historii Literatury Staropolskiej Wydziału Polonistyki UJ, Katedry Historii Zakonów KUL, Karmelitańskiego Instytutu Duchowości

w Krakowie, działającego w strukturach Papieskiego Wydziału Teologicznego „Teresianum” w Rzymie, oraz Wyższego Seminarium Duchownego Karmelitów Bosych w Krakowie, w Auli Collegium Novum UJ odbyło się jednodniowe sympozjum poświęcone dziejom i dorobkowi polskich karmelitanek. Otwarcia sympozjum dokonali: Jacek Popiel, dziekan Wydziału Polonistyki UJ, oraz o. Andrzej Ruszała OCD, prowincjał Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych. Wystąpienia referentów zostały podzielone na dwa bloki tematyczne: przed południem dotyczyły historii zakonu, po południu spuścizny kulturowej i duchowej. Na wstępie obrad s. Małgorzata Borkowska OSB (*Polski krajobraz zakonny w roku 1612*) przedstawiła panoramę zgromadzeń żeńskich istniejących w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów na początku XVII w., omawiając ich funkcjonowanie, podstawy prawne, ekonomiczne, obyczajowość i tradycje na tle sytuacji politycznej, religijnej i gospodarczej kraju. Najwięcej uwagi referentka poświęciła sprawie wprowadzanej w nich stopniowo reformy trydenckiej i związanego z tym zaostrzenia norm, szczególnie tych dotyczących klauzury oraz obserwacji. Wystąpienie o. Benignusa Józefa Wanata OCD (*Zarys rozwoju klasztorów karmelitanek bosych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1612–1782)*) ukazało okoliczności fundacji oraz dalsze funkcjonowanie klasztorów bosaczek w Krakowie (fundacja w 1612 r., kościół klasztorny pw. św. św. Marcina i Józefa), Lublinie (1624 r., św. Józefa), Wilnie (1638 r., św. św. Józefa i Teresy z Ávila), Lwowie (1642 r., NMP Loretańskiej), drugiego w Lublinie (1645–1646 r., Niepokalanego Poczęcia NMP), Warszawie (1649 r., Ducha Świętego), Poznaniu (1665 r., Najświętszego Imienia NMP) i drugiego w Krakowie (1725 r., na Wesołej, św. św. Teresy od Jezusa i Jana od Krzyża). Początkowo należały one do Prowincji Świętego Ducha, grupującej wszystkie zakony karmelitańskie (męskie i żeńskie) na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Gdy w 1734 r. powstała odrębna karmelitańska prowincja litewska św. Kazimierza, trafiły do niej klasztory w Wilnie oraz, na krótko, w Lublinie, Poznaniu i Warszawie. Kres istnieniu krakowskiego klasztoru (przy ul. Grodzkiej, 1787 r.) położył dekret biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego, administratora diecezji krakowskiej, a we Lwowie i Lublinie – kasaty józefińskie. Losy pozostałych klasztorów polskich bosaczek w XIX i pierwszej połowie XX w. omówił o. Piotr Neumann OCD (*Karmelitanki bose w dobie zaborów i w Polsce odrodzonej (1772–1939)*). XIX-wieczne kasaty objęły klasztory w Warszawie (1819 r.), Poznaniu (1823 r.) i Wilnie (1865 r.). Jedynym ocalałym klaszturem karmelitanek bosych na ziemiach polskich był klasztor na Wesołej w Krakowie. W 1868 r., dzięki przybyłej z Carcassonne s. Jadwidze Wielhorskiej, na krótko odrodził się klasztor poznański, który został zlikwidowany w okresie Kulturkampf. Siostry wyjechały do Galicji i po krótkim pobycie w klasztorze krakowskim założyły nowy klasztor w podkrakowskim Łobzowie, który przetrwał do dziś (Kraków, ul. Łobzowska). Pod koniec XIX w. powstały klasztory w Przemyślu i, na krótko, w Wieliczce pod Krakowem, skąd mniszki przeniosły się do nowo założonego klasztoru we Lwowie. W okresie drugiej Rzeczypospolitej dokonano fundacji klasztorów w Poznaniu (1920 r.), Łodzi (1928 r.) i Wilnie (1938 r., istniał do 1945 r.). O. Arkadiusz Smagacz OCD (*Z kart najnowszej historii karmelitanek bosych w Polsce (od r. 1939). Czas próby i dynamizmu fundacyjnego*) ukazał dzieje bosaczek od wybuchu II wojny światowej do chwili obecnej. Podczas wojny większość siostr schroniła się w krakowskim klasztorze na Wesołej, w którym pod koniec 1944 r. przebywało ich aż 100. Część z nich osiadła w nowo założonym klasztorze w Zakopanem. W okresie PRL-u powstało 14 klasztorów, a po 1990 r. dalszych 19. Jak stwierdził referent, karmelitanki bose posiadają w chwili obecnej najczęściej domów zakonnych ze wszystkich zgromadzeń żeńskich obecnych w Polsce – aż 38, z czego 29 w granicach Polski (17 w Prowincji Warszawskiej i 12 w Prowincji Krakowskiej) i 9 poza nimi (w Islandii, Norwegii, Słowacji, Kazachstanie, Rosji i na Ukrainie). Łącznie w klasztorach w Polsce przebywają 444 mniszki, co stanowi 31% wszystkich polskich zakonnic klauzurowych.

W wielowiekowych dziejach zakonu karmelitanek bosych w Polsce nie brakło wybitnych postaci. Zaprezentowano biogramy: Teresy od Jezusa, mistyczki i przełożonej we Lwowie (Marianna Marchocka, 1603–1652 – o. Krzysztof Żywczyński OCD); Marii Ksawery od Jezusa, fundatorki i przełożonej klasztoru łobzowskiego (Maria Cecylia z Grochowskich Czartoryska, 1833–1928 – o. Włodzimierz

Tochmański OCD); Jadwigi od św. Jana od Krzyża, przełożonej w Poznaniu i założycielki nowego zgromadzenia kontemplacyjno-czynnego Karmelitanek Adoracji Wynagradzającej (Jadwiga Józefa Teresa Wielhorska, 1836–1911 – o. Szczepan T. Prażkiewicz OCD); Anny od Jezusa, przełożonej klasztoru w Przemyślu i pierwszej tłumaczki na język polski *Dziejów duszy* św. Teresy od Dzieciątka Jezus (Anna Julianna Kalkstein, 1842–1911 – o. Aleksander Szczukiecki OCD) oraz Immakulaty Janiny, tłumaczki, wybitnej znawczynie myśli św. Teresy Benedykty od Krzyża, czyli Edyty Stein (Janina Adamska, 1922–2007 – o. Wojciech Ciak OCD).

Referaty drugiej części sympozjum dotyczyły głównie literackiej i duchowej spuścizny polskich karmelitanek. Halina Popławska (*Kultura literacka karmelitanek bosych w XVII i XVIII w.*) ukazała różnorodną twórczość piśmienniczą mniszek. Większość sióstr umiała pisać i czytać, poza tym spisywanie własnych przemyśleń czy tworzenie okolicznościowych utworów było nie tylko ich przymusem wewnętrznym, ale również odgórnym nakazem. Pierwsze pokolenie bosaczek pisało, przeważnie na polecenie spowiedników, autobiografie mistyczne, wzorowane na dziełach św. Teresy. Do dziś zachowały się wyjątki z autobiografii sióstr: Anny od Jezusa (Jadwiga Stobieńska, 1593–1649) i Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu (Teofila z Kretkowskich Zadzikowa, 1609–1670) oraz obszerna autobiografia wspomnianej już Teresy od Jezusa, chociaż są dowody na istnienie wielu tego typu biografii innych zakonnicek. Poza tym w celach dydaktycznych i memoratywnych spisywano żywoty zmarłych sióstr. Ich autorami były siostry zakonne lub sprawujący nad nimi opiekę duszpasterską ojcowie karmelici. Oprócz tego przełożone klasztorów pisały różne teksty religijne, np. konferencje dla mniszek, pouczenia, teksty ascetyczne czy modlitwy. Innym rodzajem twórczości literackiej karmelitanek była poezja religijna, liryki i kantyczki, w większości anonimowe, a także utwory dramatyczne przeznaczone do wystawiania w klasztornej teatrze, przeważnie z okazji świąt. Klasztorne zwyczajniki zawierają opisy teatralizacji zachowań sióstr podczas obchodów różnych zakonnych i kościelnych uroczystości. Piśmiennictwo pragmatyczne polskich karmelitanek bosych i jego znaczenie, na przykładzie zapisków dziejopisarskich mniszek, przedstawiła Karolina Targosz (*Kroniki polskich karmelitanek bosych w XVII w.*). Reguła zakonna nakazywała, aby każdy klasztor prowadził własną kronikę, przeznaczoną na użytek wewnętrzny, dla utrwalenia ważnych wydarzeń oraz zbudowania nowych sióstr. Przedstawiają one głównie życie codzienne prowadzone w klasztorze oraz – w okresie ucieczki przed działaniami wojennymi – poza nim.

Kolejne dwa wystąpienia poświęcone zostały omówieniu utworów poetyckich autorstwa mężczyzny, w których przewijają się postacie polskich bosaczek. Elwira Buszewicz (*Poetycka obecność karmelitanek w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej. Liryki łacińskie o. Elizeusza od NMP*) zajęła się przedstawieniem obrazu duchowego sióstr i nakreśleniem realiów ich codzienności w twórczości karmelity o. Elizeusza od NMP. O jego życiu nic nie wiadomo, pozostawił on natomiast po sobie liczne utwory łacińskie, w tym dzieło opiewające życie, dzieła i cuda św. Teresy z Ávila. Katarzyna Kaczor-Scheitler (*Poetycki obraz „godów duchowych” Teresy Anny od św. Józefa na podstawie „Aktu weselnego na nigdy niezwiędłej górze Karmelu” Teodora Piotrowczyka*) dowiodła, że Teodor Piotrowczyk, syn drukarza i rajcy krakowskiego Andrzeja, napisał *Akt weselny na nigdy niezwiędłej górze Karmelu* z okazji złożenia profesji w klasztorze św. Marcina w Krakowie w 1648 r. przez jego siostrę, Katarzynę, ponieważ studiując w tym czasie w Monachium, nie mógł uczestniczyć osobiście w tej uroczystości. Jakkolwiek składane śluby wydawały mu się straszne, wydarzenie opisał jako radosne, przyrównując je do wesela.

Maria Anna Sopart (*Wizerunek karmelitanki bosej na podstawie „Żywota Matki Anny od Jezusa Stobieńskiej” o. Stefana Kucharskiego*) ukazała postać prowincjała, karmelity Stefana od św. Teresy (Hieronim Kucharski, 1595–1653), kierownika duchowego sióstr, który napisał żywot pierwszej polskiej karmelitanki bosej, Jadwigi Stobieńskiej, przeorowsy w Lublinie i Krakowie. Podstawowe cechy świętości

karmelitańskiej na wybranych przykładach bosaczek polskich zaprezentował o. Jerzy Gogola OCD (*Specyfika drogi świętości karmelitanki bożej*), wskazując, że jej istotą jest całkowite poddanie się woli Bożej przez modlitwę i kontemplację, prowadzące do mistycznego zjednoczenia z Bogiem. O. Grzegorz Firszt OCD (*Duchowe aspekty klauzury karmelitanek bosych*) podkreślił ogromne znaczenie klauzury w życiu karmelitanek. Wstąpienie za klauzurę oznacza „śmierć” dla świata, ale równocześnie narodzenie do nowego życia, całkowicie oddanego Bogu. To również środek ascetyczny, który pozwala oczyścić się z tego, co ziemskie, aby lepiej zgłębić inną rzeczywistość. O. Szczepan Prażkiewicz OCD (*Maryjność karmelitanek bosych*) podkreślił, że jedną z podstawowych cech karmelitańskiej pobożności jest kult NMP. Jego wyrazem były: noszenie szkaplerza, codzienny różaniec oraz liczne nabożeństwa maryjne.

W przerwie między obydwoma częściami obrad zebrani mieli okazję obejrzeć w Muzeum Archeologicznym wystawę *Mam ja skarb, mam... Cztery wieki karmelitanek bosych w Polsce*. Zwiedzanie poprzedziła prelekcja kurator wystawy, Joanny Daranowskiej-Lukaszewskiej, która opowiedziała o idei i koncepcji wyeksponowania zbiorów karmelitanek bosych oraz owocnej współpracy z siostrami w tej kwestii. Jak stwierdziła, miejsce wystawy – Muzeum Archeologiczne – zostało wybrane celowo. Do 1797 r. funkcjonował tutaj klasztor karmelitów bosych, a sala wystawowa to dawna nawa kościoła klasztorowego św. św. Michała i Józefa. Tytuł wystawy został zaczerpnięty z zachowanej w klasztorze na Wesołej kantyczki bożonarodzeniowej. Chociaż, co z humorem podkreśliła prelegentka, dalsze słowa tejsze kołеды brzmią „...ale go nie dam”, to jednak, dzięki życzliwości karmelitanek bosych i ich osobistemu zaangażowaniu, udało się wystawę zorganizować. Większość eksponowanych zbiorów pochodziła z krakowskiego klasztoru na Wesołej, który – jako miejsce schronienia siostr z likwidowanych czy zagrożonych klasztorów – zgromadził szczególnie dużo cennych pamiątek (książki, obrazy, dokumenty, sprzęty i szaty liturgiczne oraz przedmioty codziennego użytku). Niewielka liczba pokazywanych zabytków pochodziła z klasztoru łobzowskiego.

Ekspozycja została podzielona na trzy działy tematyczne. W pierwszym ukazano historię polskiego Karmelu, m.in. portrety wybitnych karmelitanek (np. Teresy Marchockiej i Ksawery Czartoryskiej) oraz Jana Szembeka, fundatora klasztoru wesołowskiego, kanclerza wielkiego koronnego, dokumenty, rękopiśmienne kroniki oraz drobne przedmioty, np. kubki i kulki używane przy wyborze przełożonej. Dział drugi poświęcono religijności – zaprezentowano w nim obrazy i rzeźby religijne, m.in. piękny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem z 1499 r., osiemnastowieczne wizerunki doskonałej zakonnicy i człowieka wewnętrznego według podziału przedstawionego przez św. Jana od Krzyża, szaty liturgiczne i bieliznę ołtarzową, wykonane m.in. z podarowanego przez króla Zygmunta III Wazę bogato haftowanego kaftana, oraz relikwiarze. W dziale trzecim przedstawiono życie codzienne w klasztorze, a zatem m.in. skrzynię posagową z przełomu XVI i XVII w., szafę do przechowywania i prasowania bielizny, talerze z monogramem Sobieskich, wyroby woskowe. Zbiory te w większości prezentowane były publicznie po raz pierwszy.

Zarówno sympozjum, jak i wystawa poświęcone karmelitankom bosym wpisują się w istniejącą już od 1992 r. w Krakowie tradycję odkrywania i przybliżania społeczeństwu dziejów i życia zgromadzeń zakonnych, w tym żeńskich klauzurowych, z których do tej pory podobnych konferencji i wystaw oczekiwały się bernardyńki (1997 r.), klaryski (1999 r.) i wizytki (2010 r.). Ich pokłosiem są edycje materiałów pokonferencyjnych oraz katalogów wystaw. Służą one przede wszystkim popularyzacji wiedzy o specyfice danego klasztoru czy zakonu i jego roli w dziejach miasta, regionu i państwa. Pozostaje mieć nadzieję, że także omówione powyżej sympozjum i wystawa szybko doczekają się stosownych publikacji.